

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО МОДЕРНІЗАЦІЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ВИКЛАДАЧІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ

У статті науково обґрунтовано необхідність модернізації освіти в умовах глобалізації суспільства. Визначено основні концептуальні підходи до модернізації професійної підготовки викладачів в умовах їх навчання в магістратурі.

Ключові слова: модернізація вищої освіти, модернізація професійної підготовки викладачів, системний підхід, синергетичний підхід, компетентнісний підхід, комплексний підхід.

Усвідомлення пріоритету і значення якості вищої освіти в цивілізованому розвитку провідними країнами світу стає дедалі очевиднішим. Головними рисами сучасного соціально-економічного стану України також є дієвий вплив на модернізацію вищої освіти, який ґрунтується на врахуванні демократичних перетворень у суспільному житті, інформаційно-технологічних та комунікативних змін, посилення глобалізаційних процесів і суспільної конкуренції, що вимагає від ВНЗ підготовки компетентних фахівців високої якості як головного фактора конкурентоспроможності й економічного розвитку України.

Як зазначено в Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [2], модернізація і розвиток освіти та науки повинні набути випереджального неперервного характеру, гнучко реагувати на всі процеси, що відбуваються у світі й Україні.

Але глибина перетворень у галузі вищої освіти, темпи їх здійснення не задовольняють потреб і вимог ані суспільства, ані держави, ані особистості. Гальмують цей процес існуючі суперечності між:

- зростаючими вимогами відповідності вищої освіти актуальним і перспективним потребам держави, що забезпечило б певне позиціонування України в Європі та світі, й відсутністю науково-теоретичного обґрунтування, прикладних розробок і відповідних моделей модернізації вищої освіти;
- новими вимогами до професійної діяльності викладача ВНЗ в умовах модернізації суспільства й орієнтацією змісту освіти на застарілі галузеві стандарти його підготовки;
- необхідністю наукового обґрунтування теоретико-методологічних засад модернізації професійної підготовки сучасного викладача та нерозробленістю відповідного понятійно-категорійного апарату;
- розривом між існуючою практикою підготовки викладачів вищої школи та новими вимогами, які висувуються до їх професійної компетентності, готовності успішно й кваліфіковано працювати в нових умовах.

Подолання виявлених суперечностей спонукає освітян-науковців і практиків до пошуку шляхів оновлення вищої освіти, зокрема модернізації професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи, наукового обґрунтування

концептуальних підходів до створення й упровадження науково-методичної системи їх професійного зростання.

На наш погляд, модернізація вищої освіти – це комплексне, всебічне оновлення всіх ланок освітньої системи й усіх сфер професійної підготовки фахівців відповідно до вимог сучасної дійсності й часу. Постійне оновлення змісту й технології професійної діяльності фахівців вищої кваліфікації, підготовка яких здійснюється в університеті, вимагає від викладачів вищої школи, які здійснюють цю підготовку, особливої власної готовності до стрімкої перебудови своєї педагогічної діяльності. Тому однією з головних ланок реформи вищої освіти в Україні є модернізація процесу професійної підготовки науково-педагогічних кадрів, оновлення цілей і змісту магістерської підготовки майбутніх викладачів вищої школи, переорієнтація форм і методів її організації на засадах нової гуманістичної людиноцентричної парадигми.

Пошуки шляхів розв'язання проблеми модернізації професійної підготовки викладачів висвітлено в наукових працях А. Алексюка, В. Андрущенка, Ю. Бабанського, В. Бондаря, Д. Брунера, Л. Виготського, Л. Вовк, С. Гончаренка, В. Давидова, М. Данилова, Б. Єсіпова, Л. Занкова, І. Зязюна, Г. Костюка, А. Кузьмінського, В. Кузя, І. Лернера, В. Лугового, А. Мазаракі, М. Махмутова, А. Михайлушина, О. Мороза, Н. Ничкало, В. Омеляненка, В. Онищука, В. Паламарчук, О. Пехоти, О. Савченко, В. Семиченко, С. Сисоєвої, М. Скаткіна, О. Сухомлинської, Т. Сущенко, К. Ушинського, С. Чавдарова, М. Шута, Г. Щукіної та ін.

Зазначимо, що професійна підготовка викладачів вищої школи впродовж останніх десятиріч традиційно зосереджувалася в основному на оволодінні майбутніми фахівцями значним комплексом знань, не враховуючи глобальних викликів часу щодо комплексної модернізації системи професійної вищої освіти в Україні.

Мета статті – обґрунтувати концептуальні підходи до модернізації професійної підготовки майбутніх викладачів вищої школи в умовах їх навчання в магістратурі.

Вивчення сучасних досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців дало можливість виокремити теоретичну основу концептуальних підходів модернізації професійної підготовки викладачів вищої школи, а саме:

– основоположні державні документи: Державна національна програма “Освіта (Україна XXI століття)”, “Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті”, Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір;

– провідні положення щодо оновлення педагогічного процесу у вищій школі (А. Алексюк, Є. Барбіна, М. Гриньова, Н. Кічук, Л. Нечепоренко, В. Олійник, В. Пекельна, С. Сисоєва, Г. Сухобська, Т. Сущенко та ін.);

– акмеологічні теорії розвитку професіоналізму викладача (А. Деркач, Н. Кузьміна, Н. Протасова, В. Сластьонін та ін.);

– сучасні положення андрагогіки як науки про освіту дорослих (С. Вершловський, С. Змейов, Н. Ничкало та ін.);

– наукові розробки щодо сутності професійного розвитку особистості (І. Зязюн, Д. Леонтьєв, О. Омельченко, В. Москалець, Е. Помиткін, Г. Шевченко та ін.), зв'язку життєтворчості з розвитком особистості (І. Бех, І. Єрмаков,

Г. Несен, Г. Сагач, Л. Сохань, Т. Титаренко та ін.); суб'єктності особистості як основи її розвитку (Б. Ананьєв, Л. Виготський, З. Карпенко, О. Киричук, Г. Костюк, С. Рубінштейн та ін.), потенціалу індивідуального буття людини та її розвитку (І. Маноха); потенціалу професійного саморозвитку (Р. Цокур);

– концептуальні положення про закономірності розвитку особистості, її творчу активність (Л. Божович, Л. Виготський, П. Гальперін, В. Давидов, Л. Занков, О. Леонтьєв, Д. Ельконін та ін.).

Дослідження сучасних інноваційних тенденцій у вищій освіті підтверджують, що модернізація професійної підготовки викладача вищої школи є науково-педагогічним процесом, що спрямовується на збагачення ціннісних освітніх орієнтирів магістранта, яке забезпечується за умов цілеспрямованого педагогічного керівництва цим процесом, урахування тенденцій швидкоплинних концептуальних змін в освіті, освітнього та життєвого досвіду, раціонального використання інновацій, високого рівня мотивації, інтенсивного короткотривалого навчання в магістратурі, практичних потреб, посилення емоційно-когнітивного аспекту, ліквідації психологічних бар'єрів тощо.

Модернізація професійної підготовки викладача ВНЗ є необхідною умовою розвитку його особистісно-професійного потенціалу, успішної професійної діяльності, формування професійної майстерності та досягнення вершин професійної культури в умовах трансформації суспільства. Це неперервний процес, який відбувається протягом усього періоду підготовки та професійної діяльності викладача вищої школи й забезпечує його адекватне реагування на зміну вимог соціуму.

Сутність процесу модернізації професійної підготовки викладача вищої школи полягає в побудові та реалізації оновленої системи його професійної підготовки, яка відповідає сучасним вимогам розвитку освітньої галузі й збагачення знань і компетенцій педагога, формування нового рівня готовності до професійної діяльності, конструювання нового ідеального образу, виявлення нереалізованого потенціалу як основи для нового етапу пошуку й реалізації професійного шляху.

Модернізацію професійної підготовки викладача в умовах магістратури слід розглядати як оптимальне поєднання інноваційних і традиційних підходів до організаційно-педагогічного та наукового вдосконалення ефективного освітнього процесу, впровадження та поновлення передових ідей, освітніх технологій, форм і методів із метою цілеспрямованого професійного зростання магістранта.

Компоненти модернізації професійної підготовки викладача вищої школи зумовлюють інтенсивний розвиток духовного, професійного потенціалу, єдність спілкування, творчості й самотворення особистості викладача ВНЗ.

Аналіз літератури й емпіричного досвіду щодо впровадження та модернізації професійної підготовки викладачів вищої школи привели до висновку, що при проектуванні модернізованої системи професійної підготовки викладача у ВНЗ необхідне інтегративне застосування вже відомих, які виправдали себе, методологічних підходів (системного, синергетичного, комплексного, діяльнісного та інших) та сучасних освітніх концепцій.

Розкриємо зміст деяких основних методологічних підходів, які доцільно застосовувати при проектуванні та реалізації модернізованої професійної підготовки викладачів вищої школи, й основні принципи їх реалізації.

Важливим методологічним підходом у науково-методологічних дослідженнях, за С. Гончаренком, є системний підхід, який виходить із того положення, що специфіка складного об'єкта (системи) не вичерпується особливостями елементів, які її складають, а пов'язана передусім із характером взаємодії між елементами [1, с. 76].

Системний підхід дає змогу розглядати підготовку майбутніх викладачів як педагогічну систему, основні елементи якої відповідають основним професійним функціям викладача вищої школи. У контексті модернізації професійної підготовки викладача в умовах магістратури системний підхід дає можливість розглядати процес професійної підготовки як систему взаємопов'язаних і взаємозумовлених компонентів, які забезпечують цілісне уявлення про істотні ознаки викладацької діяльності; вчасно вносити корективи в цей процес відповідно до швидкозмінюваного навколишнього середовища. Методологічною основою реалізації цього підходу є його основні принципи: структурність; ієрархічність; цілісність; інваріантність; стійкість; керованість; адаптивність; взаємозв'язок системи із середовищем; множинність опису; взаємозв'язок зовнішніх і внутрішніх факторів на різних етапах функціонування системи підготовки; різноманіття і спадкоємність цілей, а також способів їх досягнення.

Вимога дотримання принципів системного підходу зумовлена тим, що структуру професійної підготовки викладачів вищої школи можна охарактеризувати як динамічну, розвиток якої визначається перманентною зміною внутрішніх станів майбутнього викладача, постійним переглядом його особистих і професійних цінностей.

У педагогічному процесі чітко виявляються взаємодії, які вивчаються синергетикою з її ключовими положеннями про відкритий характер будь-якої із соціальних систем – сучасною теорією спільної дії. Синергетичний підхід означає природовідповідність самоорганізації професійної підготовки, перехід від закритої до відкритої (доступною для впливу суспільства) системи освіти. Цей підхід здатний перетворити освіту зі способу навчання людини в засіб формування адекватної цьому суспільству творчої особистості, яка володіє синергетикою для подальшого зростання та самовдосконалення [1].

Синергетичний підхід забезпечує нелінійну взаємодію, узгоджену діяльність викладача і студентів, створюючи умови для генерації нового знання й багатоваріантності шляхів розвитку суб'єктів освітнього процесу, сприяє взаємозбагаченню інформаційного освітнього середовища й особистісного знання суб'єктів освітнього процесу, зумовлює їх розвиток. Синергетичний підхід базується на принципах системного синергізму, проблемності, суб'єктивності, полілогічності, рефлексивності, відкритості та соціального партнерства; нелінійності освітніх систем; урахуванні внутрішніх тенденцій розвитку систем та їх узгодження із поставленими цілями.

Компетентнісний підхід як система дослідницьких процедур виступає критеріальною базою для оцінювання ефективності професійної підготовки майбутнього викладача, дає змогу розкрити структуру професійної компетентності (кінцевої мети професійної підготовки), виявити основні фактори, що впливають на результативність педагогічного процесу, а також фактичні напрями його здійснення. Цей підхід передбачає активізацію професійно-особистісного зростання майбутнього викладача на основі оволодіння ним сукупністю професійних ком-

петенцій, необхідних і достатніх для ефективного виконання завдань професійно-педагогічної діяльності викладача вищої школи. Професійна компетентність науково-педагогічного працівника має ґрунтуватися на його професійному й особистісному досвіді, сукупності психолого-педагогічних, методичних та інших знань, навичок і вмінь, сприяючи його розвитку й саморозвитку в процесі свідомого особистісного та професійного становлення в педагогічній діяльності [3].

Компетентнісний підхід реалізується системою принципів: фундаменталізації, інтегративності, варіативності освіти, професійної спрямованості, перетворення наявних та вироблення нових особистісно-професійних орієнтирів, єдності навчання і саморозвитку фахівця як умови становлення професійної індивідуальності, акмеологічної орієнтації на найвищі досягнення і найбільш результативні способи діяльності викладачів вищої школи.

Діяльнісний підхід дає можливість досліджувати процес професійної підготовки викладача з позиції різноманітних видів його майбутньої професійної діяльності, вивчати зміст професійної підготовки, оптимізувати способи її здійснення, визначати шляхи практичного вдосконалення.

Головне положення діяльнісного підходу – діяльність визначає свідомість [4]. Із цього положення випливає теза про провідну роль діяльності в процесі освіти, що, зокрема, передбачає оволодіння студентами педагогічних магістратур найважливішими професійними вміннями та навичками. Відповідно до діяльнісного підходу вся практична робота викладача ВНЗ являє собою прийняття і реалізацію рішень у проблемних педагогічних ситуаціях, які постійно виникають. Тому навчити майбутнього викладача вирішувати професійні завдання можна тільки в практичній діяльності з вирішення реальних або навчальних педагогічних ситуацій.

Реалізація діяльнісного підходу передбачає врахування таких принципів, як комплексність, плановість, цілеспрямованість, безперервність, перспективність, активність і творча самореалізація суб'єктів освітнього процесу, єдність свідомості та діяльності, єдність навчання і самонавчання, оперативність, результативність. Для реалізації ідей і принципів діяльнісного підходу магістрантів необхідно залучити до різних видів професійної діяльності викладача вищої школи: викладання, організації позанавчальної діяльності студентів, проведення наукових педагогічних досліджень, методичної роботи тощо. Цей підхід має значний потенціал в організації рефлексії студентів, формуванні в них умінь і навичок критичного осмислення отриманих ними результатів.

Особистісно орієнтований підхід обґрунтовує необхідність побудови професійної підготовки майбутнього викладача як суб'єкт-суб'єктну систему, спрямовану на розвиток кожної особистості, надання їй своєї адаптивної ніші для більш повного розкриття здібностей та можливостей з урахуванням зони найближчого розвитку. Особистісно орієнтований підхід базується на принципах природовідповідності, співпраці, інноваційності освіти, єдності освіти та самоосвіти, системності та стратегічної спрямованості процесу професійної підготовки, рефлексивно-розвивальної взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу, ціннісної орієнтації на якість освіти, індивідуально-особистісний характер освітньої діяльності викладачів та студентів.

Педагогічний процес у вищій школі є багатофакторним і глибоко динамічним за своєю природою. Тому важливою вимогою до модернізації системи професійної підготовки майбутнього викладача є врахування неперервних змін, розвитку окремих елементів і педагогічної системи в цілому, що вимагає застосування комплексного підходу. Комплексний (цілісний) підхід передбачає виявлення різних факторів, що впливають на модернізацію професійної підготовки викладачів, дослідження основних суперечностей, труднощів і недоліків цієї підготовки, визначення цілеспрямованих, узгоджених заходів щодо оптимізації всіх елементів системи підготовки майбутніх фахівців. Враховуючи складний, багатоаспектний характер проблем модернізації професійної підготовки, доцільним є її комплексне, всебічне дослідження із застосуванням різноманітних наукових знань, засобів і способів. Комплексний підхід орієнтує опис структури модернізації професійної підготовки викладача згідно з принципами багатокритеріальності, поліфункціональності, доповнювальності, плюралізму, орієнтації системи підготовки на різноманіття потреб ринку праці, комплексного й системного характеру взаємодії управлінської та педагогічної діяльності, єдності зовнішніх впливів і внутрішніх умов.

Застосування розглянутих підходів до модернізації професійної підготовки викладачів вищої школи не обмежує використання інших методологічних підходів і принципів їх реалізації, таких як: середовищний, ситуаційний, андрагогічний тощо. Реалізація кожного з наукових підходів у педагогічній освіті має певні можливості й перспективи, однак кожний із них має певні обмеження, які не дають змоги здійснити цілісну, комплексну професійну підготовку викладача ВНЗ, що відповідає багатоаспектності, складності, неординарності педагогічної праці. Ефективність педагогічної освіти може бути суттєво підвищена за умови застосування в професійній підготовці системної інтеграції наукових підходів, що дає змогу найбільш оптимально використовувати їх сукупний методологічний потенціал [4]. Вибір певного підходу чи оптимальне поєднання комплексу підходів до модернізації професійної підготовки майбутніх викладачів зумовлюється особистісними цілями та мотивами магістрантів, їх попередньою підготовкою, готовністю до навчання за індивідуальною траєкторією.

Висновки. Отже, основою модернізації професійної педагогічної підготовки майбутніх викладачів ВНЗ є створення такої науково-методичної системи, яка інтегрує єдність діяльнісних, особистісних, змістовних і процесуальних компонентів упродовж усього терміну навчання в магістратурі й оновлює освітньо-професійне середовище на основі духовного взаємозбагачення й інтелектуальної співтворчості викладачів і магістрантів.

У подальших дослідженнях необхідно враховувати, що модернізація професійної підготовки викладача вищої школи, яка є необхідною умовою сучасного розвитку освіти та суспільства, вимагає ґрунтовних наукових пошуків відповіді на надзвичайно важливі запитання щодо: розуміння сутності модернізації професійної підготовки викладача вищої школи, обґрунтування нової парадигми магістерської підготовки освітян, оновлення її змісту, які б сприяли інтенсивному саморозвитку та професіоналізму науково-педагогічних працівників.

Список використаної літератури

1. Гончаренко С.У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям / С.У. Гончаренко. – К. ; Вінниця : Вінниця, 2008. – 278 с.

2. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [Електронний ресурс] / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/images/files/news/12/05/4455.pdf>.

3. Лузік Е.В. Професійна компетентність викладача вищого технічного навчального закладу як домінуюча умова ефективності підготовки майбутніх фахівців до управлінської діяльності / Е.В. Лузік, А.В. Полухін // Вища освіта України : теоретичний та науково-практичний часопис / [за ред. В.І. Лугового, М.Ф. Степка]. – К. ; Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2010. – № 1. – Дод. 1. – Тематичний випуск: “Наука і вища освіта в Україні: технології взаємодії”. – С. 160–170.

4. Темина С.Ю. Возможности и пределы реализации научных подходов в педагогическом образовании / С.Ю. Темина // Высшее образование сегодня. – 2011. – № 9. – С. 53–56.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2013.

Кравченко В.Н. Концептуальные подходы к модернизации профессиональной подготовки преподавателей высшей школы

Статья посвящена научному обоснованию необходимости модернизации образования в условиях глобализации общества. Определены основные концептуальные подходы к модернизации профессиональной подготовки преподавателей в условиях их обучения в магистратуре.

Ключевые слова: модернизация высшего образования, модернизация профессиональной подготовки преподавателей, системный подход, синергетический подход, компетентностный подход, комплексный подход.

Kravchenko V. Conceptual approaches to modernizing vocational training high school teachers

The article highlights the need to modernize education in a globalized society. The basic approaches to upgrading training of teachers in terms of their Masters course.

Key words: modernization of higher education, upgrading training of teachers, systematic approach, synergetic approach, competence approach, integrated approach.